

Блинова, О. Є. Проблема ідентичності особистості в умовах мультикультуралізму [Текст] / О. Є. Блинова // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка і психологія»: зб. наук. праць. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 447-448. – С. 42-45.

УДК 159.9 : 316.6

О.Є. Блинова

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМА

Стаття присвячена проблемі ідентичності особистості в умовах мультикультуралізму. Криза ідентичності особистості посилюється в наш час під впливом масштабних міграційних процесів. Автор розглядає проблему співвідношення національної ідентичності і глобалізації у нестабільні періоди розвитку суспільства.

Ключові слова: міграція, ідентичність, мультикультуралізм, глобалізація.

В сучасних умовах економічної та соціально-політичної трансформації суспільства зростає інтерес до проблеми ідентичності, що пов'язаний із зміною або кризою колишньої ідентичності, із розповсюдженням політики мультикультуралізму. Ідентичністю називають самототожність, або, як це поняття визначає С.Хантінгтон, «сенса себе» [14; с.12-13].

Багатоманітність культур є реальним станом суспільства, в якому існують різні соціальні страти, люди різного рівня освіченості, різні етнічні, релігійні та вікові групи. Світ стає все більш різноманітним, відособлене існування мононаціональної держави в наш час – це міф, утопія. «Моноетнічність / мононаціональність у сучасних умовах, як, зрештою, і в минулому, це не більш ніж данина державотворчим устремлінням національної еліти на етапі боротьби за формування національної державності та / або її незалежності» [7; с.164].

Все більш вираженими стають глобалізаційні процеси у всіх сферах матеріального і духовного життя землян, зокрема, за рахунок масштабних міграційних процесів. Навколишній світ характеризується високим рівнем взаємозв'язку, взаємопроникнення, взаємозалежності різних культур, саме тому, усвідомлюючи важливість культурного полілогу і для нашої країни, проблема відкритості суспільства і кожної особистості світовій і національній культурі висвітлюється у працях багатьох вчених, таких як: Балл Г.О., Боришевський М.Й., Коростеліна К.В., Максименко С.Д., Орбан-Лембрик Л.Е., Титаренко Т.М. та ін.

Метою дослідження є аналіз кризи ідентичності особистості в контексті мультикультуралізма.

Відношення до багатоманітності культур в різних наукових підходах є різним: у низці випадків діє принцип єдності багатоманітності, який навіть обмежує багатоманітність. Доцільно звернутися з цього приводу до поняття «відкритого» і «закритого» суспільства, яке використовується для опису культурно-історичних та політичних систем, наприклад, в концепції французького філософа А.Бергсона, у працях британського філософа і соціолога К.Поппера [2; 8]. Головна мета «закритих» суспільств – підтримування цілого, збереження роду, що можливо лише шляхом забезпечення постійного порядку, підлеглості частини цілому, забезпечення внутрішньої єдності через культурну уніфікацію всіх сторін життя, при повному розмиванні, навіть придушенні, різноманіття.

З іншого боку, ідеологія і політика мультикультуралізма передбачає сприяння (держави і інших соціальних суб'єктів) рівноправному розвитку в одній країні різних етнічних культур, адаптацію соціальних інститутів суспільства до потреб різних етнокультурних груп, подолання структурної дискримінації за етнічними (етнокультурними) ознаками у всіх сферах суспільного життя, забезпечення рівних шансів в освіті, працевлаштуванні, соціальній мобільності і т.ін. Кожному громадянину, незалежно від етнічної ідентичності має бути гарантована можливість вільного і повноцінного

соціального і культурного розвитку. У той же час справжня ефективність мультикультуралізма передбачає не тільки досягнення мирного співіснування в одній країні різних етнокультурних груп, але й активізацію міжкультурної інтеграції, консолідаційного міжетнічного спілкування і взаємодії [5].

Федотова Н.Н. вважає, що політика мультикультуралізма відрізняється від визнання культурної багатоманітності і прагнення до її інтеграції тим, що орієнтується на перевагу багатоманітності над єдністю [10; с.76]. Автор виокремлює декілька типів мультикультуралізма:

- мультикультуралізм як природне становище, як різноманітність культур, що з'єднане певною цілісністю;
- мультикультуралізм як вуалювання культурного розколу;
- мультикультуралізм як наслідок припливу іммігрантів і появи нових культурних середовищ, що не адаптовані до культури цілого.

Теперішній інтерес до проблеми мультикультуралізма пов'язаний з тим, що «культурні відмінності у суспільстві, що організовано у формі держави, не тільки не зникають або згладжуються, але, навпаки, проявляють явні тенденції до наростання» – відмічає Тернборн [9, с.51]. Нові хвилі імміграції, а також політика ідентичності (або відмінності), вважає Тернборн, викликали вибух мультикультуралізма. Політика ідентичності за допомогою виокремлення особливих груп встановлювала інституціональну рівність і була привабливою для меншин, «що були дискримінованими, маргіналізованими і часто зневажуваними етнічними групами» [9, с.51].

Такі суспільні та соціальні умови призводять до проблеми зміни, трансформування, навіть, кризи ідентичності (зокрема, це стосується саме мігрантів, для яких неминуче виникає питання – «хто я?», тобто повна ідентифікація зі своїм етносом, або з етнічною групою країни, в якій перебуває мігрант, або ще безліч варіантів самовизначення).

Питання про ідентичність з'являються, оскільки існує багато ідей, які здатні поєднувати та розділяти людей. Люди визначають самототожність в

різних системах ідей і сенсів, і відповіді на питання про ідентичність відрізняються одна від одної [13;с.11]. «Проблема ідентичності народжується тоді, коли відбувається руйнування старої соціальної структури. У цьому випадку потрібно поставити питання щодо ідентичності, оскільки більш не існує очевидної відповіді. Тобто саме кризовий стан суспільства, нестабільність його розвитку викликає загострення проблеми ідентичності» [10; с.80].

Л.Е.Орбан-Лембрик пропонує вивчати кризові періоди життя людини та її особистісного розвитку у тісному зв'язку зі стабільністю-нестабільністю розвитку суспільства. Соціально-психологічна стабільність визначається як такий тип взаємозв'язку спільності і особистості, за якого жоден із них не може істотно змінити соціальну систему в своїх інтересах. «Передбачається стан відносної рівноваги, збалансованості дій соціальних груп та індивідів як суб'єктів соціальних та міжособистісних стосунків, який характеризується відчуттям безпеки, спокою, комфортним становищем, впевненістю, сукупністю відносин, за допомогою яких забезпечуються найбільш оптимальні умови нормального спілкування і взаємодії, тощо» [6; с.81].

Цікавою є думка С. Хантінгтона, який зауважує: «Японці відчували справжню агонію, вирішуючи питання, чи робить їх місто, історія та культура Азією або їх багатство, демократія і сучасність – Заходом». Іран був описаний як «нація у пошуках ідентичності», Південна Африка характеризується «пошуком ідентичності», Китай – питанням «про національну ідентичність», у той час як Тайвань був залучений до «розпаду і перегляду національної ідентичності», Сирія і Бразилія перебувають в «кризі ідентичності», Канада – «у тривалій кризі ідентичності», Данія – «в гострій кризі ідентичності», Алжир – «у деструктивній кризі ідентичності», Турція має «унікальну кризу ідентичності», Росія – «в глибокій кризі ідентичності», що знов відкриває класичні дебати XIX століття між слов'янофілами і західниками відносно того, чи є Росія «нормальною» європейською державою або «євразійською державою». Ще не встановилася єдина

ідентичність Німеччини, сумніваються у своєї загальної ідентичності британці. «Криза національної ідентичності стала глобальним феноменом» [14]. До цієї великої цитати, мабуть, треба додати і нагальну проблему єдиної загальної ідентичності українців.

Хантінгтон стверджує таким чином, що екстремальні соціальні ситуації мають змогу руйнувати ідентичність або різко змінити її; що ідентичність ми визначаємо самі, але вона є продуктом взаємодії між собою та іншими; що помітні альтернативи явним ідентичностям індивідів або груп залежать від ситуації. Вони проявляються при потраплянні у нове середовище, до якого треба пристосуватися, наприклад, при житті за кордоном, в інорелігійному середовищі.

Наш час багато вчених визначають як епоху глобалізації – «нам нікуди тікати з нашої спільної планети» [5], але глобалізація не усунула відмінностей в ідентичності мешканців планети, вона виявилася нерозривно пов'язаною з локалізацією, збереженням і пошуком локальних ідентичностей. У роботах соціологів співвідношення ідентичності і мультикультуралізма розглядається стосовно двох трактовок глобальних змін. Перша стверджує, що глобалізація здійснюється в економічній і інформаційній сфері, культура глобалізується в усіх своїх структурах (освіта, спорт, туризм, мода, мистецтво, ЗМІ), але за своїм змістом найбільш глобалізаційним феноменом є масова культура. Це призводить до зростання культурного опору, локалізації культур (Дж.Рітцер). Інший погляд викладений у книзі Т.Фрідмана «Плоский світ. Коротка історія XXI століття» – «поле для конкурентної боротьби стало глобальним, світові центри знання з'єдналися в глобальну мережу, і світ стає плоским. Плоским – означає вирівняним, мультикультурним з глобальними елементами культури, особливо технологічними, що вимагають толерантності і відношення до ідентичності як до проблеми. Тобто глобалізація вирівнює світ, посилює культурну взаємодію і розуміння» [11]. В плоскому світі старі ідентичності відмирають, або змінюються на глобальні, а також виникає гібридизація

ідентичностей. В неплоскому світі йде боротьба за збереження ідентичностей, але все ж таки ситуація є диференційованою.

Найбільш розповсюдженою версією глобалізації є ствердження, що, світ роблять глобальним, перш за все, інформаційні технології [4]. «Корені ідентичності людей при віртуальній спільноті, що формується, прослідковуються одночасно в історії і географії, в релігії і національних основах, але, разом з тим, висловлюється припущення, що можуть виникати нові шляхи формування свідомості, які роблять її фрагментарною» [10; с.89], тому «в історичний період, що характеризується широко розповсюдженим деструктуванням організацій, делегітимацією інститутів, вгасанням великих суспільних рухів і ефемерністю культурних проявів, ідентичність стає головним, а іноді єдиним джерелом смислів». При цьому «люди все частіше організують свої смисли не навколо того, що вони роблять, але на підставі того, ким вони є, або своїх уявлень про те, ким вони є» [4; с.27].

Тобто в епоху руйнування усталених соціальних структур, людина намагається набути більш широкої віднесеності до багатьох інших соціальних груп, забезпечуючи себе почуття внутрішньої безпеки через належність до «ми», або можна також припустити існування іншої стратегії – поступаючись певною мірою соціальною ідентичністю на користь індивідуалізованих стратегій самовизначення.

Глобалізація призводить до плюралізації ідентичності. Проте, ідентичність виступає як інтегральний параметр і не зводиться до соціальних ролей, це дозволяє говорити про глибоке внутрішнє значення деяких вихідних рівнів ідентичності, що пов'язані з традиційною культурою, національною культурою, і, одночасно, про відкритість до набуття нових якостей ідентичності. Глобалізація є серйозним випробуванням для національної і культурної ідентичності, основним засобом подолання якого виступають толерантність, діалог і спадкоємність культур. Однак сьогодні така загальна відповідь вже не може задовольняти, позаяк реалізація толерантності, діалогу і спадкоємності культур відчувають труднощі у

випадку кризи ідентичності або її швидких змін, а також під впливом чинника плюралістичного сприйняття своєї ідентичності. Це відноситься як до індивіду, так і до конкретних суспільств.

Зміна ролі національної держави, поява транснаціональних просторів не позбавляє людей національної приналежності і почуття національної і локальної культури. В умовах глобалізації спостерігається навіть збільшення інтересу до локальних явищ. У тих суспільств і людей, які не відчують свого входження в глобальний світ, можна, навпаки, помітити ослаблення їх локальної ідентичності, втрату самоповаги, зростання розчарування у місцевих особливостях, втрату внутрішньої значущості їх минулої локальної ідентичності. Сутність процесу визначення ідентичності в умовах глобалізації описує З. Бауман в своїй книзі «Індивідуалізоване суспільство»: «Наші залежності сьогодні повністю глобальні, а наші дії, однак, як і раніше, локальні» [13; с.149].

Ідентичність визначена Е.Еріксоном як суб'єктивне відчуття своєї самототожності, яке є джерелом енергії і спадкоємності. Основна проблема, яку розглядає Е.Еріксон, звертаючи увагу саме на проблему ідентичності мігрантів, це аналіз ідентичності як цілісності або сукупності: «Психічне здоров'я людей, що відірвані від своїх домівок, роботи, країни і вимушені емігрувати, неодноразово ставали предметом спеціального інтересу дослідників. Оскільки я був іммігрантом, можу почати з визнання свого роду щоденної патології» [12; с.217].

«Психологічний рівень ідентичності особистості в умовах глобалізації визначається саме локально, саме він характеризує найбільш глибоко укорінене в людині, що складає справжню основу людського буття і забезпечує традиції і збереження моральної атмосфери у спільнотах» [10; с.90]. Ціннісні уявлення мають бути глибоко укоріненими в людині і не можуть пред'являтися їй як чисто зовнішні приписання. Саме у цьому сенсі локальна ідентичність зберігається при всіх можливих змінах.

Висновки. Таким чином, наукові і повсякденні, ненаукові уявлення про глобалізацію посилюють значущість локального, традиційного, історичного, релігійного, психологічного, особистісного при формуванні глибинної ідентичності людей, не заважаючи її плюралізації в сфері їх функціональної діяльності.

Література

1. Бенхабіб Ш. Притязання культури. Равенство и разнообразие в глобальную эру. – М.: Логос, 2003.
2. Бергсон А. Два источника морали и религии // Собр.соч. Т.1. – СПб.,1914.
3. Иноземцев В.Л. От редактора // Monde Diplomatique. Русское издание. 2006. – №2 (Август).
4. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000.
5. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ. / Под ред. В. С. Малахова, В. А. Тишкова. – М.: Изд-во ИФ и ИЭА РАН, 2002.
6. Орбан-Лембрик Л.Е., Кошинець В.В. Юридична психологія: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. – 448 с
7. Пилинський Ярослав Міграція – толерантність – мультикультуралізм // Міграція: толерантність в Україні. Збірник статей / Ярослав Пилинський. – Київ: Стило, 2007. – 191 с.
8. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т.1.: Чары Платона. – М.: Феникс, 1992. – 448 с.
9. Тернборн Г. Мультикультуральные общества // Социологическое обозрение. – 2001. – Том 1. - №1.
10. Федотова Н.Н. Мультикультурализм и политика развития // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2006. – Том IX. – №3 (36). – С. 75-92.
11. Фридман Т. Плоский мир. Краткая история ХХІ века. – М.: АСТб 2006.

12. Эриксон Э. Идентичность и неукорененность в наше время // Философские науки. 1995. – № 5-6. – С.217.
13. Bauman Z. The Individualized Society. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press, 2001.
14. Huntington S.P. Who are we? The Challenges to America's National Identity. New York: Simon & Schuster, 2004.

Olena Blynova

THE PROBLEM OF IDENTITY OF A PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF MULTICULTURALISM

The article is devoted to the problem of identity in the conditions of multiculturalism. The crisis of identity of a personality deepens under influence of large-scale migration processes. The author considers the problem of correlation of national identity and globalization in unstable periods of the development of society.